

ФОРМУВАННЯ АГРЕСІЇ СУЧАСНИМИ ПОСТМОДЕРНИМИ ТВОРАМИ (порівняльний лінгвістичний аналіз книг Бенджаміна Вайсмана “Добродій мрець” та Юрія Іздрика “Флешка”)

В статті проделан сравнительный лингвистический анализ книг Бенджаміна Вайсмана “Господин мертвец” и Юрия Издрика “Флешка”. Предлагается материал к лекционной разработке в процессе изучения постмодерных сочинений XXI столетия на отечественном и мировом рынках, где рассматривается формирование агрессии у читателей путём описания разных отклонений в нормальном поведении личностей (маниакальное состояние некоторых индивидов). В сочинении используется нецензурная лексика, упрощается синтаксическое строение предложений для “легкого” прочтения и тому подобное.

Ключевые слова: проблемная лекция, эвристическая беседа, лингвистическая и психологическая агрессия, нецензурная лексика, упрощенное строение предложений.

The article offers the comparative linguistic analysis of the book “Dear Dead Person” by Benjamin Weissman and the book “Flash Drive” by Yuriy Izdryk. There is given the lecture material to be studied while scrutinizing the 21st century postmodern works of fiction at home and world markets. In those works there was determined the formation of readers’ aggression through demonstration of different forms of deviations in people’s behavior (maniac condition of some individuals). The above creative works are characterized by usage of coarse language, simplification of syntactic constructions to make the process of reading easier etc.

Key words: problem lecture, heuristic discussion, linguistic and psychological aggression, coarse language, simplification of syntactic constructions.

У Михайла Булгакова Воланд у романі “Майстер та Маргарита” під час виступу у вар’єте говорить: “Вони — люди як люди. Люблять гроші, але так і завжди було... Людство любить гроші... Так, безпечні...”

але ж... милосердя іноді трапляється в їхніх серцях... звичайні люди... у цілому, нагадують колишніх... квартирне питання тільки стратило їх...” [1]. В Юрія Іздрика у книзі “Флешка” згадується театр Воланда: “Жінки зникали за завісою, залишали там свої сукні і з’являлися в нових. На стільчиках з позолоченими ніжками сиділи рядком пані і тупали по килиму щойно взутими черевичками... Впізнали? Так, безумовно, це був театр Воланда, ми повинні були ідентифікувати його принаймні за Булгаковим. Та нам було ніколи. Ми поспішали показатися один поперед одним у найрізноманітніших одягах, в найнесподіванішому антуражі, під найнежданішою машкарою” [2: 49].

Дійсно, чи ХХІ століття удосконалене технічно змінило пересічних громадян у зразкових сім’янинів, батьків, родичів?! Однозначно, ні!

Усі проблеми нашого “постмодерного століття” відображені в сучасній белетристиці, яка піднялася до рангу бестселерів і заповнила полиці книжкових магазинів. Вона є тим дзеркальним відображенням життя, яке оточує нас, до якого ми звикли і сприймаємо його як нормальне пересічне життя. Тому **актуальність** статті полягає в тому, що в сучасному світі мовна агресія української та зарубіжної белетристики останнім часом сприймається нами, читачами, як мовна норма, а не як відхилення від норми, засмічення нашої свідомості різним непотрібним мотлохом, і така ситуація в постмодерній літературі сприяє її занепаду, зубожінню, втраті того естетичного смаку і виховного потенціалу, який вона могла би нести людям.

Проблемою студіювання мовної агресії на вітчизняних теренах займаються такі відомі науковці, як О. Бакинська, В. Жугай, Л. Базюк, А. Капелюшний, О. Штурнак, О. Мітчук, О. Білянська, М. Лесюк, О. Ваніна, Ю. Шаповал, Н. Бабич.

Ми згодні з науковцями, які вважають, що про дотримання літературних норм у сучасній художній літературі мусить дбати, у першу чергу, митець, якщо він хоче, щоб його твори були справжніми взірцями художнього слова, а не тільки псевдопопулярними бестселерами.

Мета нашого дослідження — зробити порівняльний лінгвістичний аналіз книг Бенджаміна Вайсмана “Добродій мрець” та Юрія Іздрика “Флешка” і запропонувати проблемну лекцію з елементами евристичної бесіди для студіювання зазначеної проблеми у вишах.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: опрацювати літературу; вказати на значення інноваційних технологій у вишах

на прикладі проблемної лекції з елементами евристичної бесіди; зробити порівняльний аналіз зазначених книг; охарактеризувати мовну агресію у зазначених книгах; подати деякі практичні рекомендації для студіювання обраної теми у вишах.

На сучасному етапі у постмодерних творах відчутно лібералізацію мовних норм: збільшується варіативність мовних одиниць і слововживання загалом, розхитуються мовностилістичні та правописні норми, послаблюються та розмиваються стильові та стилістичні обмеження. На цьому загальному ослабленому мовному тлі посилюється функціонування інтерферем, тобто мовних елементів та різних засобів, що не відповідають літературній нормі. Письменники порушують норми на всіх мовних рівнях: на фонетичному (спотворення звукового комплексу, оформленого як слово, окремого звуку, наголосу), морфологічному (плутання граматичних форм, нечітке розрізнення граматичного значення слів, неправильне словотворення), синтаксичному (порушення граматичної комбінації, і — як наслідок — мова втрачає свою правильність і, врешті, перетворюється на суржик. Такий стан справи призводить до виникнення мовної агресії — використання мовних засобів для демонстрації неприязні, ворожості, манера мови, що ображає будь-чье самолюбство, честь. Використання суржику, а також нецензурної лексики письменниками — це вияв неповаги до читачів.

Отже, мірилами якості художнього твору є норми, утверджені культурою мови: лексичні (розрізнення значень та семантичних відтінків слів, закономірності лексичної сполучуваності), граматичні (вільне володіння граматичними категоріями, формами та значеннями, граматичною організацією словосполучень і речень), стилістичні (доцільність використання мовновиражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування), орфоепічні (вимова), орфографічні (написання).

Зупинимося на лексичному рівні книги Юрія Іздрика “Флешка”. Автор активно використовує **окаціоналізми**: *моя колишня-перша-й-остання дружина — ^мк*; **знижена лексика** та **нецензурна лексика**: “*Ну от і догулявся, клятий **пияцюра**”, — думаю я [2:10]; ... *ідіоте, ти ж іще не зовсім пропаций, напруж свої пропиті звивини, **засранцю**, будь уважний, будь уважний, будь уважний, **курва, сука, блядь, до дідька, чорт, чорт, чорт!** [2:14]; **варваризми**: *І тут я згадую, що приятель, дрібний бізнесмен, має в околицях цілу мережу кіосків **non stop**, у яких продають у тому числі й горілку [2:10].***

Велика кількість варваризмів у книзі Юрія Іздрика “Флешка” (варваризм — це слово чи зворот, запозичені з іншої мови і не цілковито освоєні, через що сприймаються як чужорідні [4:203]) засмічують хорошу українську мову автора, роблять її незрозумілою, непривабливою, псевдоелітарною.

У Юрія Іздрика на граматичному рівні вирізняються складні синтаксичні конструкції: перенасичені анафорами, ускладнені періодом, великою кількістю прийменників, сполучників, заперечних часток, синонімічних пар — це все ускладнює сприймання тексту читачем (*Ніяк знову ж таки не розвиваючи і не підтверджуючи цієї тези, автор з маніакальною наполегливістю зі статті в статтю, з есею в есей повторює парафраз Екзззіаста...: “Не час родитись і не час помирати, не час садити і не час виривати посаджене, не час вбивати і не час лікувати, не час руйнувати і не час будувати, не час плакати й не час реготати, не час ридати і не час танцювати, не час розкидати каміння і не час каміння гromадити, не час обіймати і не час ухилиятися від обіймів, не час шукати і не час губити, не час збирати і не час розкидати, не час дерти і не час зашивати, не час мовчати і не час говорити, не час кохати і не час ненавидіти, не час війни і не час миру!” — що навіть при всій художній переконливості прийому викликає відчуття лукавства, прихованої омани, каверзи, приносить присмак пустого формального виверту [2:56]). Така складність синтаксичних конструкцій не дає змоги зрозуміти написане з першого разу, що змушує уважного читача перечитувати ще раз, а легковажного загортати книжку. Іздрик ніби грається зі словом, тому часто використовує різні графічні прийоми для виділення певної думки. От, наприклад, для увиразнення поняття “культура” він подає ряд контекстуальних синонімів, які графічно підпорядковуються цьому поняттю: *матеріальна, маргінальна, духовна, побутова, вулична, поведінки, їжі, кулінарна, соціалістична, мови, контркультура, альтернативна, буржуазна, рок-культура, поп-культура, європейська, театральна, Майя, традиційна, виробництва, споживання, диспутів, урбаністична, пиття, субкультура, секс-культура, статевого життя, палеоліту, х-культура, молодіжна, Середньовіччя, фізична, сільськогосподарська, західна, Сходу, імперська, рису, льону і, нарешті, культура* [2:58–59].*

На стилістичному рівні зняті автором усі заборони, а саме: дозволяється змішання, суміщення, розчленування будь-яких одиниць мови, приміром, змішування стилів — надмірне використання філософської термінології, а саме термінологічних неологізмів: *...навпроти її*

ліжка точнісінько таке ж. Евентуально для мене [2:8] (евентуальний — можливий за відповідних умов, за певних обставин) [4:399]; Втім феномен прогалин у секвенціях психозів сам по собі не новина... (секвенція — повторення якогось музичного мотиву на різних ступенях висхідної або нисхідної гами) [4:823]; Мушу сказати, що подальший хід секвенції набув чергових та незідентифікованих мною метаморфоз. Це вже були провали в тягlostі; це були збурення впорядкованості, викликані аберацією розуму; це були семантично-семіологічні сейсмокардіограми [2:8].

Юрій Іздрик особа колоритна, навіть частковий аналіз його книги “Флешка” є цьому яскравим прикладом. “Флешка” — це збірка есе та колажів Іздрика. Як говорять новочасні дослідники його творчості, це скоріше тексти з малюнками, які є аналізом сучасного стану різних соціально-економічних та політичних сфер суспільства. Тому “Флешка” — це той рідкісний випадок книги, коли майже науковий текст, озвучений майже суржиковою мовою і стосується майже побутових проблем. Але висновки з книги обов’язково будуть глобальними. Заголовок дуже точно передає зміст книги: це щось таке, чого мало, що вміститься на якихось п’ятсот дванадцяти мегабайтах, та й ще може бути видалене в будь-який момент, така вже доля флешок, інформація, яка на них зберігається, ніколи не буде там зберігатися вічно. Саме тому “Флешка” — це такий собі сучасний культурологічний палімпсест (*палімпсест — знову зіскоблена (книжжка) — давній рукопис, написаний здебільшого на пергаменті після того, як з нього стерто первинний текст [6:287]*). Флешка, тобто палімпсест, зникне, як зникнуть означені в ній суспільно-політичні та економічно-соціальні проблеми.

Сам Юрій Іздрик вважає “Флешку” поганою книжкою з гарною обкладинкою. Але це зовсім не так: просто сама “Флешка” є книжкою не написаною, а зібраною — з усіх останніх есе Іздрика. Його улюблене — “Львів: секвенції психозу”, де стиль перестає бути плоттю його прози, а нарешті перетворюється на форму, не заважаючи слухати історію — про Львів, про колишню дружину, першу й останню, про перші враження і першу довічну любов. Далі буде ще Івано-Франківськ і рідний Іздриків Калущ, а також рідний Іздриків Джойс — оповідання, в якому Іздрик досягає майже борхесівської довершеності. Пропонуємо порівняльний аналіз книги Юрія Іздрика “Флешка” з книгою Бенджаміна Вайсмана “Добродій мрець”.

Цікава щодо агресивності сюжету і композиції, а не тільки мовних засобів, книга Бенджаміна Вайсмана “Добродій мрець”, яка зобра-

жає цілу галерею психопатів, які живуть у сучасному світі та сприймають себе як цілком нормальних людей, тому що завжди знаходять виправдання своїм диким за суттю вчинкам, а іноді просто позбавленим людяності злочинам.

Якщо порівняти біографії письменників Бенджаміна Вайсмана і Юрія Іздрика, то спільним є те, що вони є творчими людьми: обоє грають на музичних інструментах, пишуть картини або роблять ілюстрації до своїх книг. Бенджамін Вайсман разом із Полем Маккартні організовує останнім часом благодійні виставки малюнків. Здавалося б, обоє високоерудовані та інтелегентні люди, але їхні оповідання та есе перенасичені вульгаризмами, деталізацією різних фізіологічних процесів, про які дорослі люди ніколи не будуть говорити вголос, але про це підлітки шепочуть по закутках. Критики закидають Бенджаміну Вайсману те, що *підлітки, які пліткують на подібні теми, з часом виростуть і стануть дорослими, а от Вайсман ніколи не виросте і не стане справжнім письменником, адже для нього підлітковий вік уже позаду: “потоком свідомості” таку літературу не назвеш (багато честі), скоріше це “понос свідомості”, а тому у читача існує важке завдання — знайти серед цього нагромодження слів сюжет і характери героїв, на жаль, нічого цього в книзі немає* [7].

Щодо мовних засобів, то синтаксичний рівень цієї книги примітивний: переважно автор використовує прості неускладнені речення: *Ніч видалася теплою. Це остання цигарка. Затягаюсь. Випускаю дим. Може, шампанського? Ні, краще залишу на потім: хай стане кульмінацією всього. Чи все ж “так”? Так, так, так, так! Саме в цю секунду! Мені необхідно зараз же відчутти поживну піну* [5].

Ксенія Михайлова у статті “Таргани на волі” спробувала дати критичний аналіз книзі Бенджаміна Вайсмана “Добродій мрець”. Авторка вважає, що літературі ХХІ століття характерне поєднання гумору та рефлексії (*рефлексія* — роздуми, сповнені сумнівів, суперечностей; аналіз власного психічного стану [4:803]).

До такої ж літератури ми пропонуємо віднести і книгу Юрія Іздрика “Флешка”. Таким чином, ми вважаємо що ці твори об’єднують такі риси:

1) автори зазначених книг пробують зобразити глобальні сумніви та проблеми через дрібні деталі повсякденності;

2) дуже тонку межу між гумором і шизофренією демонструють автори книг (приміром, у Бенджаміна Вайсмана мета життя — булочка, яка чекає тебе на столі, поки ти працюєш. У кожного вона, власне,

своя, маленька, мізерна, але сильна у своїй буденності, яка витісняє інші думки. Загубити мету у житті — значить втратити себе, але раптом булку з'їв пес. Герой оповідання кричить на пса. А пес у цей час дивиться на хазяїна і думає: “Вибач, так, я з'їв твій смисл життя...” Безглуздя? Так, але до моменту, поки не закінчується оповідання і ти не починаєш обдумувати прочитане. Приміром, у Юрія Іздрика головний герой потрапляє з колишньою дружиною до Домініканського монастиря. Монашка пропонує їм відпочити у храмовій прибудові. Під час недільного заняття автор розглядає малюнок однієї дівчинки, який полягає в засушеній квітці... це його вразило... далі він потрапляє на прийом до настоятельки, яка вручає йому в золотій оправі образ Діви Марії... який автор спочатку губить, а потім раптово знаходить у речах, загорнений у журнал для чоловіків “Плейбой” (*Уся ця історія з месиджами й місями нагадувала мені, що теорія знаків, які нібито присутні в нашому житті, і треба лиш уміти їх відчитувати — річ загальновідома й тривіальна* [2:16]);

3) рефлексують в оповіданнях Вайсмана й есе Іздрика всі — ми не знаємо про героїв нічого (у Вайсмана — ні країни проживання, ні соціального статусу, ні їхнього характеру). Зате ми знаємо “тарганів” у голові кожного з них. В Іздрика головний герой — це сам автор, але автор без біографії, нібито вивернутий з середини, який сам себе критикує в есе;

4) перебільшуючи кожний миттєвий сумнів чи маячню та перетворюючи їх у ціле оповідання чи есе, автори створюють штучну пародію на літературу в манері “casual” — “умився, одівся, поїв...” — це у випадку з Бенджаміном Вайсманом, або закручені у довгі синтаксичні конструкції з ремінісценцій автора у випадку з есе Юрія Іздрика;

5) Бенджамін Вайсман, як і Юрій Іздрик, відмовився від сучасного “простого” оповідання. Вони вибрали шлях для обраних: автори написали, а у читачів два варіанти для прочитування: або вчитатися і задуматися, або прочитати і відкласти на далеку полицю... як незрозумілу вульгарну річ...;

6) важко зрозуміти з оповідань та есе авторів, що вони роблять: сміються чи насправді бачать життя під таким кутом зору. Враження занадто неоднозначне, щоб оцінювати книги за принципом “добра” чи “погана”. Людям, які звикли до літератури у найкращому розумінні цього слова, безперечно, трохи не по собі від нецензурної лексики та описів далеко не кращих виявів людської сутності. Тільки ті читачі зможуть оцінити означені книги, які дивляться на сучасний світ, як

на століття різного роду експериментів. Якщо у читачів виникло відчуття, що їх виваляли в багнюці, тоді мети своєї автори досягли.

У своєму романі “Воцек” Юрій Іздрик написав трактат про “мудаків”, де стверджує, що *проблема знищення мудаків не така вже й складна, тому що це есхатологічна проблема, адже мудаци — практично всі*. Таким чином, мовна агресія породжується від почуття людинонависництва, яке, на жаль, з’являється час від часу у деяких представників постмодерної літератури.

Тільки зміна світовідчуття від негативного до позитивного може змінити мовну агресію на мовну толерантність у сучасних постмодерних творах як вітчизняної, так і зарубіжної белетристики. Мовна толерантність — це культура полеміки, діалогу, повага до думки опонента, визнання та практичне втілення принципів толерантності. Поряд із формуванням дискурсу гуманізму, повагою іншого та визнанням невідворотної і необхідної інакшості, коректності та спільної відповідальності, налаштованості на згоду через діалог мовна толерантність повинна ґрунтуватися на основних законах культури мови, в межах якої йдеться про саме явище толерантності.

В Україні останнім часом створюється система вищої освіти, орієнтована на входження у світовий освітній простір. Цей процес супроводжується суттєвими змінами у педагогічній теорії та практиці навчально-виховного процесу у вишах. Відбувається заміна освітньої парадигми, пропонується новий зміст, інші підходи, інший педагогічний менталітет. Порівняльний лінгвістичний аналіз ми пропонуємо провести у процесі читання проблемної лекції “Тенденції розвитку сучасної світової та вітчизняної літератури” з елементами евристичної бесіди.

Технологія проблемного навчання не нова, і вона отримала широке розповсюдження у вишах. Сьогодні під проблемним навчанням розуміють таку організацію навчальних занять, які передбачають створення під керівництвом викладача проблемних ситуацій і активну самостійну діяльність студентів з їх розв’язанням, результатом якої є оволодіння знаннями, навичками, уміннями та розвиток здібностей мислити. Викладачами використовуються різні типи проблемних ситуацій як за змістом, так і за рівнем складності. Проблемне навчання — один із типів розвивального навчання, істотною відмінністю якого є розвиток творчого мислення і мовлення як єдиного процесу. Суть проблемного навчання полягає в пошуковій діяльності студентів, що починається з постановки питань, розв’язання проблем і про-

блемних завдань, закладених у навчальних програмах і підручниках, у проблемному викладі й поясненні знань викладачем, у різноманітній самостійній роботі студентів. У проблемному запитанні завжди прихована суперечливість: 1) *Чи можемо вважати розвиток постмодерної літератури світового і вітчизняного ринків однаковим за проблематикою, манерою і стилем письма? Якщо так, то чому?* 2) *Що спільного і відмінного ми можемо знайти у жанровій тематиці Бенджаміна Вайсмана і Юрія Іздрика? Чому Бенджамін Вайсман вдається до оповідання, а Юрій Іздрик до есе, коли зображають сучасні проблеми у своїх книгах? У чому різниця?* 3) *Чи доречно використовувати у сучасній літературі нецензурну лексику? Яка виникає потреба для її використання?* 4) *Чим зумовлений спрощений синтаксис у книзі Бенджаміна Вайсмана?* 5) *Чому у книзі Юрія Іздрика переважно використовуються складні синтаксичні конструкції? Чим це зумовлено?* 6) *Чи доцільно використовувати в есе термінологічні неологізми? Наскільки це виправдано?*

Застосування проблемного навчання сприяє творчій діяльності студентів і формуванню творчих здібностей. Велике значення має мотиваційна сторона проблемної ситуації, наявність у студентів такого рівня знань літератури і мовленнєвих умінь і навичок, який був би достатнім, щоб почати пошук відповіді на нові питання і способу виконання практичних завдань.

У процесі читання лекції викладач може звернутися і до евристичної бесіди, щоб активізувати слухачів, зробити їх активними учасниками творення нових ідей, гіпотез та припущень. *Евристична бесіда — метод (прийом) навчання, коли в процесі взаємодії викладача і студента ставлять запитання з виучуваної теми, обмінюються думками, завдяки чому роблять певні висновки й узагальнення. Готуючись до лекції, викладачеві необхідно глибоко продумати систему запитань для евристичної бесіди, передбачити відповіді на них (неточні й помилкові) та визначити, кому зі студентів вони будуть поставлені [9:49].*

Отже, ми можемо зробити такі **висновки**: 1) сучасна белетристика відзначається високим рівнем мовної агресії, яка нав'язується читачам авторами творів; 2) мовна агресія пов'язана як із семантичним наповненням нецензурних слів, так і спрощеною граматичною системою, так і ускладненою синтаксичними і лексичними тропами системою складних синтаксичних конструкцій; 3) представникам світової (Бенджамін Вайсман) і вітчизняної (Юрій Іздрик) белетристики характерне широке бачення світу (вони і письменники, і художники, і музиканти), але зображуються ними ці грані через примітивні

шаржові сюжети, “потоки свідомості”, які не дають чіткого уявлення про сюжет і композицію їхніх творів (композиційна і сюжетна розмитість); 4) найкраще студіювати творчість постмодерністів через порівняльний аналіз їх творів; 5) проблемність тематики і виховної спрямованості цих творів визначають і методи та прийоми вивчення, а саме нами пропонується проблемна лекція з елементами евристичної бесіди.

Щодо **перспектив** подальших розвідок, то це дослідження лише перша спроба у цьому напрямку. Мовну агресію і мовну толерантність як антонімічну пару почали розглядати поки що тільки засоби мас-медіа, а в наукових колах ця проблема поширення ще не одержала. Ми, пропонуючи наше дослідження, дуже надіємося на подальшу співпрацю з цієї проблеми.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Булгаков М. Майстер и Маргарита. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://lib.ru/BULGAKOW/master.txt_with-big-pictures.html
2. Издрик Ю. Флешка: Есе / Юрий Романович Издрик. — Івано-Франківськ : “Лілея-НВ”, 2007. — 148 с.
3. Русско-украинский словарь. — Т. 1. А — М. — Киев : Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1980. — 846 с.
4. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень. — [Уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с. — (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).
5. Вайсман Б. Господин мертвец: Рассказы / Б. Вайсман; пер. с англ. Т. Рожковой, А. Куклей. — Екатеринбург : Ультра. Культура, 2006. — 416 с.
6. Мала філологічна енциклопедія / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 2007. — 478 с.: іл.
7. Такая, блин, вечная молодость, или Как не стать литератором. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vz.ru/culture/2006/12/20/61579.html>
8. Михайлова К. Тараканы на воле/ К. Михайлова. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://megapolis.kz/art/Tarakani_na_voli
9. Словник-довідник з української лінгводидактики : Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М. Пентилюк. — К. : Ленвіт, 2003. — 149 с.